

Брецько І. І. кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет.

<https://orcid.org/0000-0002-1321-7351>

Ямчук Т. Ю. кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет.

<https://orcid.org/0000-0003-0392-2249>

Долинай М. І. старший викладач,
Мукачівський державний університет.

<https://orcid.org/0000-0003-1691-6796>

ІНКЛЮЗІЯ: ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Стаття розкриває проблему інклюзії в українському науково-теоретично-практичному просторі. Здійснено теоретичний аналіз-огляд сучасної наукової, літератури, а також дисертаційних досліджень з питань інклюзивної освіти. Представлено розуміння основних дефініцій дослідження. Так, інклюзія (включення) – це процес посилення ступеню участі всіх громадян у соціумі, і насамперед тих, що мають проблеми у фізичному розвитку.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання; дитина з особливими освітніми проблемами; соціалізація.

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку соціально-економічних, політичних аспектів, реформаційних процесів в освітній галузі України трансформують усталені цінності та ціннісні орієнтації щодо якісної професійної підготовки у вищій школі фахівців у галузі спеціальної педагогіки та психології. Вимоги сучасного ринку праці до фахових та особистісних якостей педагога та психолога, які працюватимуть у спеціальних закладах освіти, зумовлені змінами у концепції Нової школи України, яка наближається до європейських стандартів, високими показниками складності діагностично-корекційної діяльності в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, водночас як педагоги, так і психологи повинні створити сприятливу атмосферу для соціальної адаптації та повноцінної життєдіяльності в оточуючому середовищі для дітей з особливими освітніми потребами. Актуальність означеної теми дослідження є незаперечною, адже підтримка дітей з особливими потребами в Україні на державному рівні дає змогу декларувати права дітей з особливими потребами на розвиток, освіту, соціалізацію та інтеграцію у

сучасне життя не лише, де юре, а й де факто, а також сприяє вихованню емпатійності, співчутливості та розуміння потреб і проблем інших для здорових дітей, які навчаються з ними.

Мета і завдання статті. Здійснити теоретичний аналіз-огляд сучасної наукової, навчальної, методичної літератури, а також дисертаційних досліджень з питань інклюзивної освіти; представити вторинний аналіз психологічної практики у галузі інклюзії.

Теоретичне підґрунтя. Над тематикою інклюзії працювала значна кількість вітчизняних сучасних науковців, зокрема: когортою авторів (Бондар К. М., Дорошенко Л. В., Жукова Л. В., Склянська О. В., Смахньова Т. В., Трушик О. В., Шестопалова О. П.) написано навчально-методичний посібник «Теорія і практика інклюзивної освіти» (2019 р.), де проаналізовано основні законодавчі акти інклюзивної освіти, окреслено специфіку індивідуального підходу до дітей з особливими освітніми потребами, а також конструктивні рекомендації методології викладання в інклюзивному класі початкової ланки викладання [9]; авторським

Питання психології

колективом (Бісікало Л. Г., Задорожня О. Г., Жук Т. В., Ілляшенко Т. Д., Каменщук Т. Д., Копчинська А. С., Макарян Д. С., Обухівська А. Г., Паламарчук Н. М., Паланюк Т. М., Токаленко З. В., Якимчук Г. В.) складено методичні рекомендації «Психологічний супровід інклюзивної освіти» (2017 р.), у яких розкрито напрями роботи практичного психолога в адаптаційний період входження осіб з особливими освітніми проблемами в освітнє середовище, особливий наголос здійснено на активних формах роботи практичного психолога з учасниками інклюзивного навчання (розписано тренінгові заняття для дітей та педагогічних працівників, батьків), здійснено огляд чинних нормативно-правових документів, що регулюють організацію інклюзивного навчання в освітніх закладах України [4]; водночас захищено дисертації з психолого-педагогічних наук, зокрема: Супрун Д. М. «Теорія і практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» 13.00.03 «Корекційна педагогіка» (2018 р.) [7]; Буйняк М. Г. «Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» 19.00.08 «Спеціальна психологія» (2019 р.) [1]; Шульженко О. Є. «Емоційна стійкість майбутнього фахівця як психологічний чинник його готовності до корекційної роботи з аутичними дітьми» 19.00.08 «Спеціальна психологія» (2021 р.) [10]; Позднякова О. Л. «Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми проблемами» 13.00.03 «Корекційна педагогіка» (2021) [3]; Тенцер Л. В. «Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів» 13.00.03 «Корекційна педагогіка» (2021) [8].

Методи дослідження. Впродовж дослідження тематики було використано такі методи: здійснено конструктивний теоретико-методологічний *аналіз-огляд* загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, захищених дисертацій з метою з'ясування стану

розробленості означеної проблеми на сучасному етапі та напрямів її вирішення; а також аналіз практичного досвіду вчених у галузі інклюзії.

Результати і обговорення. Розглянемо основні поняття означеної проблеми дослідження. Так, інклюзія – (від англ. inclusion – включення) – процес посилення ступеню участі всіх громадян у соціумі, і насамперед тих, що мають проблеми у фізичному розвитку. Цей процес передбачає розробку і застосування таких рішень, які створять умови для рівноправної участі кожної людини в академічному і суспільному житті. Досягнення повноцінного включення дитини в академічне та суспільне життя може відбуватися за умови активної участі всіх зацікавлених сторін.

Інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає гуманізацію суспільних відносин і дотримання прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Інклюзія в освіті є частиною інклюзивного суспільства – це процес реального включення дітей з особливими потребами в активне суспільне життя в середовищі однолітків. Концепція інклюзивної освіти декларує, що усі діти є цінними й активними членами суспільства. Це є однією з головних демократичних ідей. Отже, інклюзія як одна з гуманітарних ідей розвитку сучасного суспільства стосується всіх його членів та потребує прийняття не лише професійною громадою, але й широкими верствами населення [9, 22].

Інклюзію ще розуміють у широкому і вузькому форматах. Вужче розуміння пояснює інклюзію, як «включення» дітей з інвалідністю та дітей з порушеннями психофізичного розвитку у навчальний процес загальноосвітніх закладів. Широкий формат полягає у ставленні позитивного характеру та визнанні особистістю таких дітей, цінуванні та індивідуальному підході та розуміння потреб кожного учня.

Відповідно до міжнародних документів, діти з особливими потребами – це особи до 18 років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі: діти з

Питання психології

порушенням психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, діти, які працюють, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти з сімей із низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти «вулиці», діти із захворюваннями на СНІД/ВІЛ та ін. [6].

Розглянемо основні поняття нашого дослідження в основному освітньому законі – Законі України «Про освіту», де зазначено, що інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [2, Розділ I, п. 12, 13, 20].

Отже, ґрунтуючись на зазначеному, й опираючись на міжнародні документи та чинне законодавство України – закон України «Про освіту», підсумовуємо, що діти з особливими потребами – це усі зазначені категорії дітей, які потребують постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі для забезпечення їхніх рівних й основних прав і свобод, зокрема права на освіту.

Таку підтримку в освітньому процесі дітям з особливими освітніми потребами надають працівники психологічної служби. Вони співпрацюють із вчителями, вихователями, медичними працівниками, реабілітологами, батьками, опікунами, а також із громадськими організаціями, які займаються означеними проблемами.

Психологічна служба забезпечує вчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових,

інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальними закладами. Метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховних закладах міста є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація; професійна орієнтація дітей з особливими потребами [4, 14-15].

Розглянемо досвід вітчизняної психологічної науки та практики у роботі з інклюзією.

У монографії Т. В. Скрипник «Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху» описано систему технології, яка дає можливість впровадити ефективне інклюзивне навчання для дітей, що мають розлади аутичного спектру. Автор розкриває сутність та особливості практичного втілення підготовки дитини, підготовки освітнього простору та налагодження роботи міждисциплінарного командного супроводу.

Міждисциплінарний командний супровід передбачає координацію та системну взаємодію, узгодженість процесів підтримки, допомоги і супроводу дитини з особливими освітніми потребами в освітньому закладі. Учасниками даного супроводу є батьки, вчитель, асистент вчителя, психолог, вчитель-логопед, спеціальний педагог, соціальний працівник, вчитель фізкультури та інші, які визначають та планують загальну педагогічну стратегію роботи з дитиною, розробляють індивідуальну програму розвитку, що має такий невід’ємний складник, як корекційно-

Питання психології

розвиткова робота з неперервним моніторингом динаміки розвитку дитини [5, 152-153].

Узгоджена робота міждисциплінарної групи супроводу дитини з розладами аутичного спектру є показником її ефективного навчання. І ця узгодженість має виявлятися на кожному етапі супроводу: 1) колегіальне вивчення стану розвитку дитини; 2) спільне розроблення індивідуальної корекційно-розвивальної роботи та визначення конкретних кроків для її цілеспрямованої та узгодженої між усіма учасниками команди супроводу реалізації; моніторинг та оцінювання динаміки розвитку дитини та якісної роботи учасників команди супроводу [5, 157].

Алгоритм діяльності команди супроводу охоплює взаємопов'язані вектори допомоги на кожному етапі. Під час організаційно-діагностичного етапу команда супроводу здійснює колегіальну діагностику стану розвитку дитини, формування SMART-цілей, розроблення індивідуальної програми комплексної реабілітації. У процесі формування етапу реалізується система групових та індивідуальних занять у закладі освіти, розвивальний вплив всередині родини (програма «Домашнє візитування»), соціальна інклюзія (заходи поза закладом освіти і домом). Узагальнюючий етап передбачає підсумкову оцінку динаміки розвитку дитини (з урахуванням результатів первинного оцінювання та узагальненням даних моніторингу) [5, 169].

Т. В. Скрипник пропонує Програму «Технологія командної взаємодії педагогів інклюзивних центрів», яка впроваджується на основі визначення компетентності педагогів за методикою Org-EIQ (G. Giorgi), методикою «Тест мотиваційних орієнтацій» («ТОМ», L. Borgogni, L. Petita, K. Barbaranelli), методикою визначення самооцінки педагогів «Professional Development Tool for Improving the Quality of Practice in primary school» та напівструктурованим опитуваником, що розроблено автором монографії. Програма охоплює вивчення наявності командної

взаємодії у роботі педагогів щодо супроводу дітей з розвитком аутичного спектру та готовності до такої взаємодії, проведення установчого семінару, тренінгових занять, постійний супровід (систематичний коучинг, наставництво) за наявності моніторингових процесів та оцінка ефективності програми [5, 179].

Колективом, що реалізував проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», надано рекомендації щодо пристосування, дизайну простору школи та класу до інклюзивної освіти. Описано психологічну допомогу сім'ям, що виховують дітей із особливими освітніми потребами, яка має складні багатовекторні завдання: інформування та просвітництво, психологічна підтримка батьків як пари, робота з глибинними проблемами кожного з батьків. Фахівці обговорюють можливості співпраці з інклюзивними центрами. Зазначено компетенції вчителя, що працює в інклюзивній освіті, його професійна та психологічна готовність до навчання дітей, які мають особливі освітні потреби, стратегії викладання та особливості формування знань та умінь. Рекомендуються поведінкові технології роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, представлені діагностичні засоби визначення особливостей поведінки та корекційна робота з небажаною поведінкою дитини. Даються рекомендації щодо налагодження комунікації з дітьми з особливими освітніми потребами [9].

Психологічний супровід інклюзивної освіти дітей та юнаків описано фахівцями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи. Розкрито особливості формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі. Для педагогічних працівників пропонуються такі активні форми роботи практичного психолога, як тренінг «Всі діти мають рівні права», для батьків – тренінг «Психологічне здоров'я батьків є необхідною умовою здоров'я дітей», для дітей від 5 до 15 років з

Питання психології

порушеннями розумового розвитку тренінгові заняття [4].

О. Л. Позднякова [3] рекомендує авторську виховну систему для навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми проблемами, яка складається з організаційно-мотиваційної та практично-діяльній стадій. На організаційно-мотиваційній стадії впроваджуються інноваційні перетворення в освітній простір навчально-реабілітаційних закладів, розвиток мотиваційно-ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу, формування готовності до змін; підвищується рівень теоретико-методичної обізнаності педагогів щодо особливостей реалізації організаційно-педагогічних, змістово-педагогічних і процесуально-педагогічних умов, розробленого програмно-технологічного забезпечення, удосконалення процесу організації різних видів діяльності, форм, методів. Це здійснюється через навчально-роз'яснювальні заходи: наради, консультації, семінари тощо. На практично-діяльній стадії передбачається комплексне впровадження усіх компонентів виховної системи і освітньо-реабілітаційний простір закладів. Також авторка пропонує для роботи з вихованцями молодшого, середнього та старшого шкільного віку такі цільові програми, як: «Душа українця в мистецтві», «Екологічна просвіта», «Я – людина», «Україна в серці моєму», «Праця у житті людини», «Я і моє здоров'я».

Цікавими є роботи, що описують досвід роботи з питань підготовки спеціалістів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

М. Г. Буйняк [1] констатує, що значна частина вчителів мають низький рівень мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного компонентів готовності до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, а всі школярі мають проблеми у класному колективі: або перебувають в інклюзивних класах на позиціях «ізолюваних» та «відторгнутих», або не відчувають себе членами класного колективу, або живуть ізолювано від класу.

Авторка запропонувала тренінгову програму «Психологічна готовність вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами як передумова його ефективності», що реалізується у чотири етапи, складається з 16 занять, які проводяться впродовж шести місяців. Після реалізації програми проводять на запит вчителів індивідуальні бесіди та консультації з метою закріплення та усвідомлення отриманих практичних навичок.

Цікавим є досвід практичної роботи з формування емоційної стійкості майбутнього фахівця як психологічного чинника його готовності до корекційної роботи з аутичними дітьми О. Є. Шульженко [10]. Автор виявив, що у студентів недостатній розвиток емоційно-вольового компонента до корекційної роботи з дітьми із аутизмом. Ним запропоновано авторську програму «Формування емоційної стійкості як чинника його готовності у майбутніх фахівців до корекційної роботи з дітьми із аутизмом», яка передбачає розвиток таких складових психологічної готовності, як мотиваційного, когнітивного та емоційно-вольового. Мотиваційний компонент розвивається через такі засоби, як бесіди, дискусії, обговорення, семінари та лекції; когнітивний компонент розвивається за допомогою лекцій, спецкурсів, проблемних завдань, соціально-психологічних тренінгів, інтелектуальних тренінгів, підготовки презентацій та доповідей; емоційно-вольовий компонент забезпечується розвиток через тренінги розвитку: толерантності, емоційної стійкості, саморегуляції, навичок самоконтролю, доброзичливості, стресостійкості, ведення щоденника із особистісного та професійного саморозвитку та самоконтролю. Соціально-психологічний тренінг складається з міні-лекції, бесід, дискусій, психотерапевтичних вправ, моделювання, елементи арт-терапії тощо.

Д. М. Супрун [7] запропоновано систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, що передбачає системний підхід до процесу оволодіння сучасного спеціального психолога необхідним

Питання психології

комплексом актуальних інноваційних знань, практичних умінь та навичок професійної діяльності. Складові компоненти системи представлені відповідно до логіки навчального процесу й специфіки організації професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти та реалізуються через ієрархічну структуру. Розроблена система складається з таких блоків, як: перспективно-цільовий; концептуальний; організаційно-діагностичний; змістово-реалізаційний та контрольний-аналітичний.

Цікавим наповненням характеризується змістово-реалізаційний блок, який передбачає визначення етапності впровадження системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти в реальній навчально-виховній процес. Він складається з трьох етапів: мотиваційно-цільового (підготовчого), організаційно-структурного (організаційного), ціннісно-методичного (основного) та моніторингу (заключного).

Під час мотиваційно-цільового етапу використовувалися такі форми роботи: тренінги, варіативні психолого-педагогічні методики, авторські та адаптовані діагностичні методики, консультації, індивідуальні корекційні програми, методичні рекомендації, тестування, анкетування, проблемні завдання та ситуації тощо.

На етапі організаційно-структурного реалізовувалися наступні форми роботи: ознайомлення з навчальним планом і циклом дисциплін, спецкурсів, що вивчаються, вибір методів та форм навчально-пізнавальної діяльності).

Етап ціннісно-методичний був наповнений такими формами роботи, як: транс- та міждисциплінарні спецкурси, індивідуальна, самостійна форми організації

навчання, науково-дослідна робота у наукових студіях.

Етап моніторингу передбачав такі форми роботи, як контроль та аналіз використання психологічних та педагогічних знань у навчально-пізнавальній, науково-дослідній та професійній діяльності.

Висновки. Отже, здійснивши теоретичний аналіз-огляд сучасної наукової, навчальної, методичної літератури, а також дисертаційних досліджень з питань інклюзивної освіти, вторинного аналізу практичного досвіду вчених у галузі інклюзії, констатуємо, що актуальність зазначеного дослідження є незаперечним, бо підтримка дітей з особливими освітніми потребами в Україні потребує вдосконалення на етапі де факто. Зазначимо, що важливим аспектом є підготовка у освітніх закладах України (педагогічні коледжі, вищі заклади освіти, інститути перекваліфікації психолого-педагогічного спрямування тощо) фахівців до роботи з такою категорією дітей, зорієнтованою на сучасні вимоги життя та розвитку українського простору й доступності до освітнього простору дітей з особливими потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, водночас збагачення сучасного фахівця актуальними й інноваційними знаннями, практичними вміннями та навичками у подальшій професійній діяльності. Підвищення кваліфікації та перекваліфікація вчителів, вихователів, медичного персоналу, опікунів, збагачення досвідом зарубіжних країн з адаптацією до українських реалій щодо питань інклюзії, ще одне важливе й невідкладне завдання Інституту Освіти, яке потребує практичного застосування. Перспективи вбачаємо у подальших наукових дослідженнях психолого-педагогічного змісту у галузі спеціальної освіти.

Список використаних джерел

1. Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.08. Київ, 2019. 322 с.
2. Закон України «Про освіту». URL: https://urst.com.ua/download_act/pro_osvitu.
3. Позднякова О. Л. Теорія і практика функціонування виховної системи навчально-реабілітаційних закладів для дітей з особливими освітніми проблемами : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2021. 670 с.

Питання психології

4. Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек.] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709275/1/інклюзія.pdf>.
5. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії : сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
6. Соціальна інклюзія. Правовий аспект. URL: <https://vseosvita.ua/library/socialna-inkluzia-pravovij-aspekt-166948.html>.
7. Супрун Д. М. Теорія і практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
8. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2021. 22 с.
9. Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / Упорядник Боднар К. М. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/1061/Теорія%20і%20практика%20інклюзивної%20освіти%20-%20посібник.pdf>.
10. Шульженко О. Є. Емоційна стійкість майбутнього фахівця як психологічний чинник його готовності до корекційної роботи з аутичними дітьми : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.08. Київ, 2021. 237 с.

References

1. Buiniak M. H. Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti vchyteliv do inkluzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Formation of psychological readiness of teachers for inclusive education of children with special educational needs]: dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.08. Kyiv, 2019. 322 s. (in Ukrainian)
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». URL: https://urst.com.ua/download_act/pro_osvitu. (in Ukrainian)
3. Pozdniakova O. L. Teoriia i praktyka funktsionuvannia vykhovnoi systemy navchalno-reabilitatsiinykh zakladiv dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy problemamy [Theory and practice of functioning of the educational system of educational and rehabilitation institutions for children with special educational problems]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.03. Kyiv, 2021. 670 s. (in Ukrainian)
4. Psykholohichnyy suprovod inkluzyvnoi osvity : [Psychological support of inclusive education] [metod. rek.] / avtor. kol. za zah. red. A. H. Obukhivska. Kyiv : UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty, 2017. 92 s. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709275/1/інклюзія.pdf>. (in Ukrainian)
5. Skrypnyk T. V. Dity z autyzmom v inkluzii : stsennii uspikhu : monohrafiia. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2019. 208 s. (in Ukrainian)
6. Sotsialna inkluziia. Pravovyi aspekt. URL: <https://vseosvita.ua/library/socialna-inkluzia-pravovij-aspekt-166948.html>. (in Ukrainian)
7. Suprun D. M. Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky psykholohiv v haluzi spetsialnoi osvity [Theory and practice of professional training of psychologists in the field of special education]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.03. Kyiv, 2018. 657 s. (in Ukrainian)
8. Tentser L. V. Diahnostyka ta korektsiia dyshrafii u molodshykh shkolariv [Diagnosis and correction of dysgraphia in primary school children]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.03. Kyiv, 2021. 22 s. (in Ukrainian)
9. Teoriia i praktyka inkluzyvnoi osvity: [Theory and practice of inclusive education:] navchalno-metodychnyi posibnyk / Uporiadnyk Bodnar K. M. Proekt «Pidtrymka inkluzyvnoi osvity u m. Kryvyi Rih», 2019. 170 s. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/1061/Теорія%20і%20практика%20інклюзивної%20освіти%20-%20посібник.pdf>. (in Ukrainian)
10. Shulzhenko O. Ye. Emotsiina stiikist maibutnoho fakhivtsia yak psykholohichni chynnyk yoho hotovnosti do korektsiinoi roboty z autychnymy ditmy [Emotional stability of the future specialist as a psychological factor of his readiness for correctional work with autistic children]: dys. ... kand. psykholoh. nauk : 19.00.08. Kyiv, 2021. 237 s. (in Ukrainian)

Резюме

Брецько І. І. кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачевський державний університет
Ямчук Т. Ю. кандидат психологічних наук, доцент,

Питання психології

Мукачевський державний університет
Долинай М. І. старший преподаватель,
Мукачевський державний університет

ИНКЛЮЗИЯ: ОПЫТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

Статья раскрывает проблему инклюзии в украинском научно-теоретико-практическом пространстве. Осуществлен теоретический анализ-обзор современной научной литературы, а также диссертаций по вопросам инклюзивного образования. Представлены основные дефиниции исследования. Так, инклюзия (включение) – это процесс усиления степени участия всех граждан в социуме, и прежде всего тех, которые имеют проблемы в физическом развитии.

Ключевые слова: инклюзия; инклюзивное образование; инклюзивное обучение; ребенок с особыми образовательными проблемами; социализация.

Summary

Bretsko I. I. Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Mukachevo State University

Yamchuk T. Y. Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Mukachevo State University

Dolynay M. I. Senior Lecturer, Mukachevo State University

INCLUSION: EXPERIENCE OF PSYCHOLOGICAL PRACTICE

Annotation. This article reveals the inclusion problem in Ukrainian scholarly-practical and theoretical space.

The aim of the article -to do theoretical review-analysis of modern scientific literature, as well as dissertation research on inclusive education; at the same time to present a secondary analysis of psychological practice in the field of inclusion.

Methods - during the research of the topic review-analysis of general and special psychological and pedagogical literature was used, defended dissertations to clarify the state of development of this problem at the present stage and directions for its solution, and analysis of the practical experience of scientists in the field of inclusion.

The results - considering the basic concepts of this research problem, it was found that inclusion – is a process of increasing the degree of participation of all citizens in society, and especially those who have problems with physical development. This process involves the development and application of such solutions that will create conditions for equal participation for everyone in academic and social life. Achieving the full inclusion of the child in academic and social life can take place with the active participation of all stakeholders.

Scientific novelty - the modern scientific literature in the field of inclusion is theoretically analyzed, the secondary practice analysis of psychological and pedagogical orientation concerning children with special educational needs is presented here.

Practical significance - the materials of the presented scientific article can be used in the educational process and teaching disciplines of professional orientation and training in the field of special education.

Conclusions and prospects for further research. Thus, having conducted a study of inclusive education, we state that the relevance of this study is undeniable, because the support of children with special educational needs in Ukraine should be improved at the de facto stage. It should be noted that an important aspect is the training in educational institutions of Ukraine (pedagogical colleges, higher education institutions, institutes of retraining of psychological and pedagogical orientation, etc.) to work with this category of children, focused on modern requirements of life and development of Ukrainian space and accessibility to children's educational space. Also, special needs in secondary schools, at the same time enriching the modern specialist with relevant and innovative knowledge, practical skills, and abilities in further professional activity. Further training and retraining of teachers, educators, medical staff, guardians, enrichment of foreign experience with adaptation to Ukrainian realities on inclusion, is another important and urgent task of the Institute of Education, which requires practical application. We see prospects in further research of psychological and pedagogical content in the field of special education.

Keywords: inclusion; inclusive education; a child with special educational problems; socialization.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.
Received/Поступила: 16.10.21.